

PRAWOSŁAWNE SZKOLNICTWO W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Sytuacji Kościoła, duchownych i wiernych w okresie międzywojennym nie można omawiać bez znajomości kontekstu historycznego. Trzeba mieć świadomość, że w początkowym okresie większość duchowieństwa była wykształcona w rosyjskich seminariach i akademiach duchownych. W nowej rzeczywistości politycznej władze państwowe chciały zmienić przywiązanie kleru do języka i kultury rosyjskiej. Miały temu służyć działania mające na celu reorganizację systemu kształcenia duchownych, uzależnienie tych duchownych od administracji, eliminacji elementów rosyjskich na rzecz polskich poprzez próby polonizacji również sfery liturgicznej. Jak zauważa jeden z historyków, władze wychodził z założenia, że „jedna, w rzeczywistości sztuczna kultura dla większości wiernych, może być zastąpiona inną, również sztuczną”¹.

Zagadnienia prawne.

W nowej sytuacji politycznej, stan prawny Kościoła regulowały *Tymczasowe przepisy o stosunku rządu do Kościoła Prawosławnego w Polsce*. Zagadnienia związane ze szkolnictwem zostały ujęte w 11 art. *Tymczasowych przepisów*:

„Kandydaci do stanu kapłańskiego mogą odbywać studia teologiczne jedynie w seminariach duchownych uznawanych przez rząd. Posiadanie świadectw z tych tylko seminariów daje im prawo do objęcia służby duchownej. Wszelako do czasu ostatecznego zorganizowania studiów teologicznych w seminariach duchownych kandydaci posiadający odpowiednie

¹ E. Mironowicz, *Hierarchia i duchowieństwo w latach 1918-1939*, [w:] *Kościół prawosławny w Polsce dawnej i dziś*, Warszawa, 1993, s. 85.

kwalifikacje dla wyświęcenia ich na kapłanów mogą otrzymywać stanowiska duszpasterskie po zdaniu egzaminów w komisji wyznaczonej przez właściwego biskupa diecezjalnego, nie inaczej jednak, jak w obecności delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Kandydaci do seminariów duchownych winni posiadać świadectwa ukończenia przynajmniej czteroklasowych szkół państwowych ogólnokształcących lub równouprawnionych szkół prywatnych. Nie posiadając takich świadectw kandydaci muszą zdać egzamin w seminarium duchownym w obecności przedstawiciela państwowej władzy szkolnej.

Program nauk wykładanych w seminariach duchownych winien być składany do aprobaty Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Język polski ma być obowiązkowo wykładany w seminariach duchownych. Profesorowie seminariów, jak również wychowankowie seminariów duchownych, winni posiadać polskie obywatelstwo oraz być nienagannego zachowania się pod względem moralnym i politycznym. Kandydatów na profesorów seminariów duchownych wyznacza Sobór Biskupów, zatwierdza Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Zanim powstanie dostateczny zastęp kapłanów, mogą być mianowani na stanowiska duchowne za uprzednią zgodą właściwych władz państwowych duchowni, którzy ukończyli studia teologiczne w innych państwach, z warunkiem wszakże przyjęcia przez nich obywatelstwa polskiego, o ile go nie posiadają”.

Kolejny artykuł *Tymczasowych przepisów* reguluje kwestię wyższych szkół teologicznych:

„Sobór Biskupów ma prawo dla przygotowania duchownych z wyższym wykształceniem otworzyć za uprzednią zgodą rządu wyższy prawosławny zakład teologiczny. Statut tego zakładu zatwierdza Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Rektor i profesorowie winni posiadać obywatelstwo polskie oraz być nienagannego zachowania pod względem moralnym i politycznym. Rektora i profesorów zatwierdza na stanowiskach Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; wymagane jest posiadanie przez nich stopnia naukowego doktora lub magistra.”

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej o stosunku państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego kwestie szkolnictwa reguluje w art. 41-45.

„Art. 41. Kształcenie kandydatów do stanu duchownego odbywa się w utrzymywanych przez państwo: Studium (Wydziale) Teologii Prawos-

ławnej Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie lub w Państwowym Prawosławnym Liceum Teologicznym.

Art.42 [1] Statut Państwowego Prawosławnego Liceum Teologicznego, program nauki i warunki przyjmowania uczniów ustala i wydaje Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Metropolitą, który zasięga opinii Soboru Biskupów.

[2] Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powołuje dyrektora i nauczycieli przedmiotów teologicznych Państwowego Prawosławnego Liceum teologicznego spośród kandydatów posiadających kwalifikacje określone przepisami szkolnymi oraz misją kanoniczną udzieloną przez właściwego biskupa diecezjalnego, a nauczycieli przedmiotów świeckich — po porozumieniu z właściwą władzą diecezjalną, w miarę możliwości spośród osób wyznania prawosławnego.

[3] Personel administracyjny Państwowego prawosławnego Liceum Teologicznego powołują władze szkoły zgodnie z przepisami ogólnymi”.

Dekret prezydenta określał nowe podstawy prawne, nowego systemu edukacji duchowieństwa prawosławnego w Polsce². W kontekście zapisu Dekretu powstaje pytanie o seminaria.

Kształcenie duchownych w seminariach.

Edukacja znacznej części księży kończyła się na wiedzy zdobytej w seminariach duchownych jeszcze przed pierwszą wojną światową. W okresie poprzedzającym bezpośrednio uzyskanie niepodległości, duchowni z terenów Rzeczypospolitej kształcili się w seminariach duchownych w Wilnie, Krzemieńcu i Chełmie oraz innych istniejących w rosyjskim Kościele prawosławnym. Jeszcze wcześniej duchowne szkoły istniały w Żyrowicach, Kobryniu i Grodnie, jednak w większości zostały one zlikwidowane w II-iej połowie XIX wieku. Po uzyskaniu niepodległości, decyzją władz kościelnych już w 1919 roku rozpoczęły działalność seminaria w Wilnie i Krzemieńcu, jeszcze bez zezwolenia władz państwowych³. Seminarium w Krzemieńcu i Wilnie otrzymały zgodę na funkcjo-

² M. Papierzyska-Turek, *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918-1939*, Warszawa, 1989, s. 286-287.

³ Seminarium chełmskie jeszcze w 1915 roku zostało ewakuowane do Moskwy, zob.: U. Pawluczuk, *Seminaria duchowne w Krzemieńcu i w Wilnie*, [w:] *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, Białystok, 2002, s. 148

nowanie 1 lipca 1921 r., ale tylko „na czas przejściowy do chwili uregulowania sprawy ustroju wewnętrznego Kościoła Prawosławnego w Polsce, jak również sprawy przyszłego rozmieszczenia poszczególnych seminariów prawosławnych duchownych”⁴.

Początkowo seminarium funkcjonowało w oparciu o rosyjskie wzorce i od samego początku widziano potrzebę przeprowadzenia reform. Innej reformy chciało Ministerstwo WRiOP a innej władze kościelne. Dla władz polskich było oczywistym, że od odpowiedniego wychowania alumnów seminariów zależy postawa przyszłych duchownych. Dlatego też organizacja seminarium i program nauczania powinien być zgodny z polską racją stanu. Pomocne w tej organizacji były Przepisy tymczasowe oddające kontrolę Ministerstwu WRiOP nie tylko nad obsadą kadrową, ale i nad programem nauczania, a nawet częściowo nad rekrutacją. Jednym z elementów reformy seminariów miała być polonizacja, którą zamierzano przeprowadzić poprzez wprowadzenie języka polskiego jako wykładowego, większe akcentowanie przedmiotów polonistycznych i ogólnokształcących oraz zatrudnianie osób pozytywnie nastawionych do państwa⁵. Władze państwowe chciały również przeniesienia seminariów do Warszawy. Ten ostatni postulat spotkał się ze sprzeciwem władz Kościoła. Metropolita Dionizy w liście do Ministra WRiOP pisał „należałoby uznać za najbardziej racjonalne pozostawienie seminariów duchownych w tych miejscach gdzie one obecnie znajdują się, tj. w swoich diecezjach”⁶. Argumentami było zachowanie więzi z miejscową ludnością prawosławną, wśród której alumni będą w przyszłości pracować oraz obawa zmniejszenia liczny słuchaczy ze względu na koszt utrzymania i podróży do Warszawy.

Dążenie do reorganizacji seminariów ze strony władz kościelnych kierowało się innymi przesłankami. Świadczą o tym dokumenty IV Komisji Przedpoborowej tzw. Komisji Oświatowej przygotowującej materiały na Sobór lokalny. Wynika z nich, że dla Kościoła ważne były zagadnienia: uzyskania uprawnień szkoły państwowej, unowocześnienie sys-

⁴ Zob. Pismo nr 5069 Departamentu Wyznań Religijnych, podpisane przez dyrektora departamentu, Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej,

⁵ Zob.: U. Pawluczuk, *Seminaria duchowne w Krzemieńcu i w Wilnie*, [w:] *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, Białystok, 2002, s. 156.

⁶ Archiwum Akt Nowych, Zespół MWR i OP, nr 1971, k. 18-19.

temu nauczania, likwidacji wprowadzonej przez Tymczasowe przepisy dwuwładzy, udzielenia przez państwo subwencji na funkcjonowanie. Postulaty reorganizacji artykułowały również środowiska narodowościowe domagając się ukrainizacji seminarium krzemienieckiego i bielorusyfikacji seminarium wileńskiego⁷.

Seminarium w Wilnie jako pierwsze zostało poddane reorganizacji, mimo sprzeciwu władz kościelnych. Reformy próbowano wprowadzać już w 1923 roku, dzięki poparciu ówczesnego rektora seminarium archimandryty Filipa (Morozowa), który zgodził się wprowadzić zmiany w programie nauczania w zamian za większą pomoc materialną ze strony państwa. Za te działania rektor, na wniosek arcybiskupa wileńskiego Teodozjusza, został w dniu 9 kwietnia 1924 roku odwołany ze stanowiska⁸. Decyzje władz kościelnych nie stanęły jednak na przeszkodzie w dążeniach władz państwowych do zreformowania seminarium. Ostatecznie porozumienie pomiędzy metropolitą Dionizym i Ministerstwem WRiOP osiągnięto 11 września 1924 i już w roku szkolnym 1924/25 zaczęto wprowadzać reformę. Reforma dotyczyła zarówno organizacji seminarium jak i programu nauczania. W strukturze organizacyjnej określono kompetencje rektora mianowanego przez Metropolitę i Dyrektora mianowanego przez Ministerstwo WRiOP. Do programu nauczania wprowadzono podział na przedmioty teologiczne i świeckie, którym przyznano zdecydowanie większą liczbę godzin.

W tym samym czasie nie wprowadzono takiej reformy w seminarium w Krzemieńcu, dlatego, że władze państwowe ciągle usilnie zabiegały o przeniesienie, szczególnie tego seminarium, do Warszawy⁹. Gdy

⁷ Zob. U. Pawluczuk, *Seminaria duchowne w Krzemieńcu i w Wilnie*, dz. cyt., s. 154.

⁸ W 1925 roku ks. archimandryta złożył prośbę o przyjęcie do Kościoła rzymskokatolickiego, co stało się przyczyną pozbawienia go kapłaństwa i wydalenia z Kościoła prawosławnego. Zob.: Archiwum Akt Nowych, Zespół MWR i OP, nr 1125, k. 283; por.: U. Pawluczuk, *Seminaria duchowne w Krzemieńcu i w Wilnie*, dz. cyt. przypis 94 na s. 157.

⁹ Zob.: sprawozdanie kuratora okręgu szkolnego na Wołyniu (Archiwum Akt Nowych, Zespół MWR i OP, nr 1123, k. 42-42) i nota wojewody wołyńskiego Haukego-Nowaka. Dokument Haukego-Nowaka był tak dalece utajniony, że przed poszczególnymi rozdziałami wymieniano wyraźnie, kto ma prawo się z nim zapoznać. Nawet polscy (ale nie ukraińskiego pochodzenia) parlamentarzyści z Wołynia mogli zapoznać się z dokumentem jedynie podczas specjalnej konferencji, na osobistą odpowiedzialność wojewody.

te zabiegi okazały się nieskuteczne Ministerstwo WRiOP cofnęło zgodę na prowadzenie seminarium w Krzemieńcu. Ta sytuacja zmusiła władze Kościoła do podjęcia rokowań, które zakończyły się w październiku 1925 r. przyjęciem rozwiązań analogicznych jak w seminarium w Wilnie z dwuwładzą rektora i dyrektora, charakterem gimnazjalnym szkoły, wprowadzeniem języka polskiego jako wykładowego dla przedmiotów poza teologicznych.

Nie były to jedyne reformy prawosławnych szkół teologicznych. W latach 1932 i 1933 w Państwie Polskim dokonano reformy systemu oświaty. Reformę szkolną opracował i wcielił w życie w 1932 roku Janusz Jędrzejewicz ówczesny minister wyznań religii i oświecenia publicznego¹⁰. Ujednoliciła ona system szkolnictwa średniego umożliwiając również wstęp na wyższe uczelnie absolwentom liceów zawodowych. Reforma ustanawiała powszechny obowiązek szkolny na szczeblu szkoły powszechnej (odpowiednik dzisiejszej szkoły podstawowej). Następnym etapem była szkoła ogólnokształcąca, którą podzielono na dwa etapy: czteroletnie gimnazjum ogólnokształcące i dwuletnie liceum ogólnokształcące (lub trzyletnie licea pedagogiczne i zawodowe). Zgodnie z tą reformą reorganizacja dotyczyła również prawosławnych seminariów duchownych oraz internatów istniejących przy tych seminariach. Musiało to z konieczności wpłynąć na dezorganizację prac seminariów jak i sam proces kształcenia. Założenia reformy były następujące: kandydaci na duchownych winni ukończyć 6 lat szkoły elementarnej, następnie czteroletnie gimnazjum i edukację zakończyć dwuletnim liceum teologicznym. Pierwsze próby wprowadzenia reform podjęto w roku 1933/1934. Jednak nie udało się osiągnąć porozumienia pomiędzy władzami państwowymi a kościelnymi odnośnie kształtu reform. Ostatecznie w 1935 roku wypracowano porozumienie zakładające stopniową likwidację obu istniejących seminariów i powołanie trzyletniego Państwowego Prawosławnego Liceum Teologicznego w Warszawie¹¹. Przy liceum miał powstać internat metropolitalny, w którym zamieszkiwaliby nie

¹⁰ Trzy ustawy wprowadzały tę reformę: z 11 marca 1932 o ustroju szkolnictwa; z 11 marca 1932 o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych, i z 15 marca 1933 o szkołach akademickich.

¹¹ Zob.: A. Mironowicz, *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, [w:] *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, Białystok, 2002, s. 34; por.: M. Papierzyska-Turek, *Między tradycją a rzeczywistością*, dz. cyt., s. 286-287.

tylko uczniowie tego liceum, ale i innych liceów, by stworzyć możliwość dodatkowej rekrutacji na studia teologiczne. Takie internat funkcjonował od 1935 roku w Warszawie, przy ul. Kopernika, zorganizowany przez ks. archimandrytę Teofana Protasiewicza. Prawosławne Liceum Teologiczne natomiast powstało w 1937 r.¹².

Ten system edukacji jest przyjęty w *Dekrecie* prezydenta z 1938 r. W ten sposób *Dekret* sankcjonował ustalenia Kościoła i rządu oraz tworzył podwaliny prawne nowego systemu kształcenia prawosławnych duchownych w II Rzeczypospolitej. Należy tu zaznaczyć, że rozwiązania te w znacznym stopniu ograniczały możliwości władzy kościelnej decydowania o funkcjonowaniu szkoły. To minister WRiOP, co prawda w porozumieniu z władzami Kościoła, ustalał statut szkoły, program nauczania, warunki przyjęcia do liceum, liczbę uczniów. On też miał powoływać dyrektora i nauczycieli przedmiotów tzw. Świeckich, określać ilość etatów, wysokość wynagrodzenia itp.

Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego.

W okresie międzywojennym, Kościół prawosławny, obok seminariów duchownych, posiadał także Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego, które z racji wyjątkowej naukowej i dydaktycznej pozycji odgrywało szczególną rolę w świecie prawosławnym. Historia powstania i działalności Studium Teologii Prawosławnej, obok historii innych szkół prawosławnych, pokazuje z jakim trudem Kościół prawosławny w Polsce nie tylko tworzył swoją niezależność, ale również starał się też niezależność zachować.

Pierwsze próby zmierzające do utworzenia wyższej prawosławnej szkoły teologicznej zostały podjęte przez pierwszego zwierzchnika Kościoła — metropolitę Jerzego (Jaroszewskiego). W roku 1922, metropolita przeprowadził w tej sprawie wstępne rozmowy z przedstawicielami władz państwowych, a następnie złożył projekt statutu i programu studiów do Ministerstwa WRiOP. Po tragicznej śmierci metropolity Jerzy, jego następcą metropolita Dionizy (Waledyński) podejmuje dalsze działania zmierzające do realizacji przedłożonego projektu. Minister WRiOP i wicepre-

¹² Archiwum Akt Nowych, Zespół MWR i OP, nr 1158.

mier, w rządzie Wincentego Witosa, Stanisław Gąbiński w dniu 22 czerwca 1923 r. skierował do rektora Uniwersytetu pismo z prośbą o rozważenie, przez Senat Uniwersytetu, możliwości powołania Wydziału Teologii Prawosławnej. Z treści pisma ministra wynika, że potrzeby religijne pięciomilionowej ludności prawosławnej, potrzeba podniesienia poziomu wykształcenia duchownych prawosławnych i konieczność reorganizacji systemu prawosławnego szkolnictwa czynią koniecznym powołanie wydziału teologii prawosławnej¹³. Zbiory archiwalne wskazują, że również władze Kościoła kierował pisma bezpośrednio do władz uniwersyteckich w sprawie utworzenia studiów teologicznych prawosławnych. Senat Uniwersytetu przychylnie ustosunkował się do projektu powołania Wydziału Teologii Prawosławnej na posiedzeniu w dniu 3 października 1923 r. Jak podkreślił sam metropolita Dionizy w swoim sprawozdaniu z dnia 1 lipca 1932 r. Te dwie daty — listu ministra Gąbińskiego i przychylniej decyzji Senatu Uniwersytetu — „należy uważać za początek urzeczywistniania projektu”¹⁴ powołania wyższych studiów teologii prawosławnej. Po decyzji Senatu, metropolita Dionizy przedstawił senatowi uwagi „*O konieczności organizacji wyższego prawosławnego teologicznego zakładu naukowego w Polsce*” wraz z projektem programu studiów oraz propozycją obsady kadry naukowej¹⁵. W dniu 28 marca 1924 roku Senat Uniwersytetu podejmuje uchwałę o utworzenie z początkiem roku 1924/25 Studium Teologii Prawosławnej i powołuje Komisję Organizacyjną pod przewodnictwem rektora Uniwersytetu prof. Ignacego Koschembahr-Łyskowskiego, składającą się z sześciu profesorów, która powinna doprowadzić do zakończenia prac organizacyjnych związanych z powołaniem Studium.¹⁶ Ostateczną uchwałę o utworzeniu Studium, po zakończeniu prac Komisji Organizacyjnej, Senat Uniwersytetu podjął na posiedzeniu w dniu 25 czerwca

¹³ Archiwum Akt Nowych, Zespół MWR i OP, nr 1074; 1110.

¹⁴ Sprawozdanie z działalności Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego, przedstawione przez Kierownika Studium Teologii Prawosławnej, Prof. Zw. Mag. Św. Teologii Prawosławnej Księdza Metropolitę Dionizego (Waledyńskiego), na posiedzeniu Kolegium Wykładających Studium z dn. 1 lipca 1932 roku i przyjęte przez Kolegium Wykładających. Warszawa 1932, s. III.

¹⁵ Zob.: tamże.

¹⁶ Komisja Organizacyjna istniała przez cały okres funkcjonowania Studium, to jest do 1939 r. Skład Komisji w poszczególnych latach podaje metropolita Dionizy w swoim sprawozdaniu (Zob.: tamże, s. IV-V) i ks. M. Lenczewski w swojej monografii o Studium (Zob. M. Lenczewski, dz. cyt., tabela II, s. 77).

1924 r. Otwarcie studium nastąpiło 8 lutego 1925 roku (z początkiem wiosennego trymestru). Studia były czteroletnie. Pierwszym kierownikiem Studium został metropolita Dionizy (Waledyński), był on też jedynym kierownikiem przez cały okres istnienia Studium. Początkowo działały cztery katedry: teologii pasterskiej (powołana jako pierwsza już 1 stycznia 1925 r), języka cerkiewnosłowiańskiego i paleografii, teologii zasadniczej i dogmatycznej oraz patrologii. Następne katedry powstawały w kolejnych latach wraz z wzrostem liczby pracowników naukowych. W roku akademickim 1928/29 utworzono katedry: Pisma Świętego Nowego Testamentu, Historii Kościoła powszechnego i liturgiki.

Studium posiadało własną bogatą bibliotekę z prawie 20 000 woluminów. Pracownikami studium byli specjaliści z zakresu historii i teologii prawosławnej. W początkowym okresie byli to absolwenci rosyjskich akademii duchownym, zaś w okresie późniejszym wychowankowie Studium. Możemy tu wymienić obok metropolity Dionizego, prof. Michała Zyzykina, prof. Bazylego Bidnowa, prof. Jana Ogijenkę i prof. Aleksandra Łotockiego. Wielu pracowników naukowych było obcokrajowcami, delegowanymi przez inne Kościoły do wspierania Studium. Kościół rumuński skierował do pracy w studium prof. Sergiusza Kisiel-Kisielewskiego — hebraistę i znawcę Starego Testamentu — oraz dr Justyna Moisescu. Z patriarchy konstantynopolitańskiego przybyli biskup prof. Aleksander Zotos i dogmatyk archimandryta Hilarion Basdekas (absolwent akademii petersburskiej), zaś z gruzińskiego w 1932 r. patrolog ks. archimandryta Grzegorz Peradze. Ponadto w Studium pracował prof. Mikołaj Arseniew (przybył z Królewca w 1924 r.).

W pierwszym roku funkcjonowania studium naukę rozpoczęło 35 studentów. W następnych latach liczba studentów teologii prawosławnej wzrastała. Przykładowo w roku akademickim 1927/28 było stu dziewięćdziesięciu czterech, a w roku 1930/31 stu sześćdziesięciu ośmiu. W przeciągu 15-tu lat istnienia Studium wydano 249 dyplomów magisterskich.

Szkoły przyklasztorne i inne.

Ośrodki monastyczne zawsze w Prawosławiu odgrywały ważną rolę nie tylko jako centra życia duchowego, ale również intelektualnego, edukacyjnego i charytatywnego. Przy większości klasztorów funkcjonowały szkoły duchowne (ros. *duchownyje uczyliszca*), oraz organizowano kursy uczące rzemiosła.

Jednym z takich ośrodków monastycznych prowadzących działalność edukacyjną był monaster św. Trójcy w Dermaniu. Od 1833 r. przy tym klasztorze działała szkoła duchowna, do której uczęszczało około 200 uczniów. Te tradycje edukacyjne chciano kontynuować również w okresie II-ej Rzeczypospolitej. Przez krótki okres w Dermaniu działały, przeniesione z Krzemieńca w 1921 r., niższa czteroklasowa męska szkoła duchowna i średnia ośmioklasowa żeńska szkoła duchowna. Szkoły te zostały przeniesione do Dermania decyzją władz kościelnych wówczas, gdy je zamknięto decyzją władz oświatowych w Krzemieńcu. Decyzją władz oświatowych również obie te szkoły, funkcjonujące w Dermaniu, zostały zamknięte. Pierwsza została zamknięta już w 1926 roku, natomiast druga w 1930 r.¹⁷.

W klasztorze w Jabłecznej istniała jeszcze przed I wojną światową szkoła psalmistów. Prowadziła ona swą działalność również w okresie międzywojennym, jednak nigdy nie uzyskała uprawnień dających jej prawa szkoły państwowej. Szkoła dyrygentów istniała również w Krzemieńcu.

Wiele klasztorów w ramach prowadzonej działalności charytatywnej prowadziło również i działalność oświatową. Przytulki dla dzieci osieroconych były prowadzone w Ławrze Paczajowskiej, w monasterach w Zimnem, w Obycz. Dla tych też dzieci były prowadzone szkółki parafialne oraz organizowano zajęcia, na których uczono rzemiosła. W monasterze w Korcu od 1921 r. istniała jedenastoklasowa szkoła dla sierot¹⁸.

* * *

Sytuacja szkolnictwa prawosławnego w Polsce w okresie międzywojennym jest pochodną ogólnej sytuacji całego Kościoła prawosławnego w tym okresie. Próby unormowania statusu szkół kościelnych, reorganizacji procesu kształcenia, doskonalenia programów nauczania proponowane przez władze Kościoła napotykały często na opór władz państwowych, które często używały argumentu „braku zgodności z polską racją stanu”. Ingerencja przedstawicieli ministerstwa WRiOP w kształt programów nauczania w seminariach rodzi pytanie jak dalece funkcjonowanie Kościoła może czy też powinno być podporządkowane polityce państwa. Przykładem jest tu podjęta przez władze Kościoła prawosławnego w 1923

¹⁷ U. Pawluczuk, *Monastery wołyńskie w okresie międzywojennym*, [w:] *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej*, Białystok, 2001, s. 243.

¹⁸ Tamże, s. 248.

roku próba utworzenia prywatnej szkoły duchowej we wsi Witczówka na Polesiu. Projektu tego nie udało się zrealizować ze względu na zdecydowany sprzeciw władz województwa poleskiego obawiających się, że szkoła będzie „rozsadnikiem kultury wschodniej”¹⁹. Czy przy tak dalekim ograniczeniu i ingerencji państwa w funkcjonowanie Kościoła można mówić o wolności Kościoła i prawie do swobodnego działania?

Działalności oświatowej w okresie międzywojennym Kościół prawosławny nie mógł realizować w pełni między innymi ze względu na liczne ograniczenia i trudności mające swoje źródło w działalności niektórych przedstawicieli władz państwowych. Jednak to, co udało się osiągnąć, szczególnie przez Studium Teologii Prawosławnej będąc zasługą władz zwierzchnich Kościoła i przede wszystkim Metropolity Dionizego i jest to dowodem wielkiej troski zarówno o dobro Kościoła jak i dobro wiernych.

¹⁹ Zob. M. Papierzyska-Turek, *Między tradycją a rzeczywistością*, dz. cyt., s. 288-289; A. Mironowicz, *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, dz. cyt., s. 34.